

Т. І. Бєславїна

СТРАТЕГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ АДАПТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ РОСІЙСЬКОМОВНОЇ СПІЛЬНОТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Проаналізовано соціально-психологічні і соціокультурні характеристики представників російськомовної спільноти в Україні. Визначено комплекс проблем, які можуть бути охарактеризовані як складні життєві обставини широкого спектру, що потребують вибору стратегії їх подолання та стратегічної спрямованості адаптивної моделі поведінки.

Ключові слова: російськомовна спільнота, життєві орієнтири, демократичні цінності, адаптивні стратегії поведінки.

Проанализированы социально-психологические и социокультурные характеристики представителей русскоязычной общности в Украине. Определен комплекс проблем, которые могут быть охарактеризованы как сложные жизненные обстоятельства широкого спектра, требующие выбора стратегии их преодоления и стратегической направленности адаптивной модели поведения.

Ключевые слова: русскоязычная общность, жизненные ориентиры, демократические ценности, адаптивные стратегии поведения.

Socio-psychological and socio-cultural characteristics of representatives of Russian-speaking community in Ukraine are analyzed. The range of problems which may be characterized as complex wide-range life circumstances requires special strategies for their overcoming and strategically directed adaptive behavior model.

Key words: Russian-speaking community, democratic values, adaptive behavior strategies.

Проблема. Сучасна соціальна реальність в Україні зумовила як позитивні зміни, так і появу нових проблем, пов'язаних з втратою попередніх ідеологізованих моделей відносин суспільства і держави. Інтеграційні процеси в українському суспільстві досі формуються спорадично, без достатнього аналізу динаміки етнонаціонального розвитку, тому врахування особливостей соціально-психологічної адаптації – це те, що повинно допомогти розв'язанню численних проблем на шляху становлення сучасного українського суспільства. Умови формування і засвоєння нових норм суспільного життя, розвиток особистості, що адаптується до цих умов, потребують оптимізації її особистісного потенціалу та особистісних ресурсів для опанування ситуації, реалізації потреб у самоповазі і самоактуалізації особистості в спільноті, з якою вона себе ідентифікує, а в цьому окремому випадку – з російськомовною спільнотою. З огляду на це проблема стратегічної

спрямованості адаптивної поведінки та інтеграції російськомовних громадян у сучасний український соціум є надзвичайно актуальною.

Мета статті полягає у визначенні соціально-психологічних і соціокультурних характеристик представників російськомовної спільноти, її життєвих орієнтирів, стратегічної спрямованості її адаптивної поведінки в складних життєвих обставинах.

Пристосування особистості до соціуму, який трансформується, особливості її впливу на середовище, вибір адаптивних стратегій взаємодії із соціальним простором – усе це надзвичайно складні і багатопланові проблеми. Обставини, що суб'єктивно сприймаються людиною як перешкоди до нормального життя, можна визначити як типові ситуації. Останні моделюють типову поведінку, прояви якої закріплюються у визначенні стратегії, здатності і готовності до певного вибору, а також спроможності приймати певні рішення. Тому для визначення широкого спектру адаптивних стратегій потрібен аналіз проблемного поля життєдіяльності російськомовної спільноти.

С. Бочнер, виходячи з власних теоретичних узагальнень, виокремив чотири напрями міжкультурної адаптації, визначивши її основні стратегії: *асиміляція*, яка виявляється у відкиданні власної культури на користь чужої; *сепарація*, де відкидається чужа культура на користь власної; *маргіналізація*, коли маргінал займає проміжну позицію між двома культурами, та *інтеграція*, за якої суб'єкт синтезує досягнення обох культур [1].

Зазначимо, що серед згаданих стратегій саме остання має найбільш конструктивний характер, і є, на наш погляд, найбільш прийнятною моделлю адаптивної поведінки. Причому мовні уподобання громадян можна вважати адекватним показником належності до певних етнолінгвістичних спільнот, а переважно російськомовний напрям асиміляції більшості національних спільнот та її високі темпи викликають певні ускладнення інтеграційних процесів в українському суспільстві. Зрозуміло, що коли немає концепції соціально-психологічної адаптації до українського суспільства представників різних етнолінгвістичних груп, соціально “депривованих” національних спільнот, представників етносів з відмінними від інших груп населення соціокультурними стандартами, то це також ускладнює їх інтеграцію в український соціум.

Немає потреби ретельно аналізувати увагу психологів до різних аспектів *адаптації до нових політичних, культурних, економічних відносин* та її різноманітних форм і типів. Зазначимо, що практично всі дослідники трактують її як активний процес пристосування до станів зовнішнього середовища, у результаті якого виникають нові риси і

властивості. Об'єднує всі визначення власне взаємодія, що постає як ключова категорія в теорії пристосування, адже поняття “взаємодія” передбачає взаємозв'язок і взаємний вплив об'єктів, їхню взаємну дію, а тому найбільш точно відбиває особливості процесу соціально-психологічної адаптації. Таким чином, ідеться про процес взаємодії людини і навколишнього середовища (у тому числі соціального), у результаті якого формуються моделі і стратегії її поведінки, адекватні мінливим у цьому середовищі умовам [2, с. 6–7].

Узагальнюючи напрацювання дослідників С. Ю. Добряги і В. О. Якуніна, зазначимо, що психічний розвиток особистості являє собою сукупність взаємозалежних етапів, своєрідність яких обумовлена, у тому числі, і динамікою інтегрування в нове середовище, засвоєння всіх його вимог та відповідність очікуванням. При цьому варто зауважити:

– типи, рівні і склад індивідуальних стратегій адаптації не можуть бути однаковими через різний рівень інтелектуального й особистісного потенціалу, соціально-психологічного і соціально-демографічного статусу;

– успішність соціально-психологічної адаптації на кожному наступному етапі визначається перебудовою структури психологічних факторів, що її зумовлюють [3; 4].

Узагальнення результатів дослідження з метою визначення соціально-психологічного портрету російськомовної спільноти дало змогу окреслити *спектр проблемного поля російськомовної спільноти*. Для цього на одному з етапів дослідження було проведено масове опитування. Його учасниками стали 1087 респондентів, серед яких були учні загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів (віком до 18 років), студенти і представники вікової групи сталої зрілості. Дослідження проводилось у регіонах Сходу, Південного Сходу і Півдня, де переважно мешкають російськомовні громадяни України. Розподіл за ознакою соціального статусу пов'язаний більшою мірою з рівнем освіти, змістом діяльності і деякими соціально-економічними показниками повсякденного буття опитуваних.

Отже, одним із завдань дослідження стало визначення соціально-психологічних характеристик російськомовної спільноти і проблемного поля її існування з різних аспектів суспільного життя та ставлення до нього: довіра/недовіра, оптимізм/песимізм, задоволеність життям/очікування на краще тощо.

Розподіл відповідей на запитання **“Чи довіряєте Ви людям, які оточують Вас?”** свідчить про відносну соціальну лояльність представників усіх зазначених груп. “Так” відповіли 44,2% учнів, 30,5% студентів, 37% дорослих. Невпевненість і недовіру до соціаль-

ного оточення відчуває майже третина студентів (28,7%) і дорослих (31,3%), які відповіли однозначно “ні”, а крім того, 18,8% неповнолітніх учнів. Тобто рівень деперсоналізованої довіри до соціального середовища і ступінь критичного оцінювання соціального оточення та його впливів певною мірою залежить від віку.

Більш високий рівень довіри, з яким традиційно пов'язують позитивні очікування і домагання (44,2%), з одного боку, і відносно низька критичність в оцінюванні соціуму (18,8%), з іншого, притаманні ранньому юнацькому віку, а це може бути джерелом соціалізувальних впливів як позитивного, просоціального змісту, так і уразливості щодо впливів негативного, тобто асоціального, характеру. Висока значущість для юнацтва спілкування з однолітками, довіра і референтність оцінних суджень з різних питань особистісного та суспільного життя саме однолітків – важливий ресурс для розроблення соціалізувальних і корекційних програм.

З віком кількість позитивних очікувань дещо зменшується (30,5% – для категорії студентства і 37% – для дорослих респондентів), натомість зростає критичне ставлення до соціуму (31,3 і 28,7% відповідно), тому вже можна спиратися на досвід та більш зрілі судження цих вікових когорт. Персоніфікація горизонтальних відносин, система горизонтальних контактів опосередковуються вертикальними зв'язками влади і підлеглих. Отже, міжособова довіра стає зайвою.

Результати опитування та напрацювання інших етапів дослідження засвідчили наявність *негативних психічних проявів*, притаманних саме представникам російськомовної спільноти в умовах зміни соціального, економічного, культурного та лінгвістичного контекстів суспільного розвитку в Україні: невпевненість, комплекс меншовартості, невизначеність, нездатність до змін, прийняття рішень. Тож потрібно визначити особливості взаємодії досліджуваних категорій та верств населення з реальністю сучасного життя, способи їх реагування на негаразди, їхні типові психічні стани.

Запитання ***“Який психічний стан Ви переживаєте найчастіше?”*** дало змогу визначити найбільш типові психічні реакції респондентів на реалії життя та визначити вікові, статеві й інші демографічні розбіжності в їхніх відповідях.

Серед типових психічних станів представників російськомовної спільноти – “очікування на краще” (від 42 до 44% у різних вікових групах) і “рішучість покращити своє життя” (діапазон від 32 до 37%). Поряд із цим викликає стурбованість поширення типових для значної частини досліджуваних станів втоми (33%), самотності (28%), занепокоєння (27%), роздратування (24%), які свідчать про відчуття

дискомфорту, психологічної небезпеки, тобто про потребу допомоги, підтримки.

Відповіді на запитання **“Чи очікуєте Ви змін на краще у Вашому житті?”** також свідчать про загальний позитивний настрій, певний оптимізм, очікування на краще в майбутньому. Більшою мірою таке сприймання життя притаманне підліткам: недостатньо критичне оцінювання можливого майбутнього виявляє їх поки що мало виправданий оптимізм. Натомість дорослі на тлі загального позитивного настрою більш скептично і водночас реалістично оцінюють власне майбутнє. Очікування позитивних змін притаманне майже всім категоріям досліджуваних і є характеристикою, що дає надію щодо можливості подолання психотравматичних ситуацій, віднаходження ресурсів для адекватної адаптації до нових умов, оптимальних адаптивних стратегій інтеграції російськомовної спільноти в сучасний український соціум.

Проблематику, що турбує представників російськомовної спільноти, було узагальнено в запитанні **“Які з наведених нижче проблем турбують Вас особисто?”**. Варіанти відповідей ми згрупували в блоки по 7 тверджень (соціально-правові, здоров'я, економічні, проблеми в стосунках тощо).

Як свідчать отримані відповіді на запитання *соціально-правового* блоку, респонденти найбільшою мірою переймаються браком робочих місць (33%), корупцією в органах влади (29%) та високим рівнем злочинності (23%). Звертає увагу вікова і соціально-рольова динаміка ставлення до проблем: респонденти старших вікових категорій стурбовані *актуальним* браком робочих місць, а старшокласники і студентська молодь – *перспективою* не отримати робочого місця в майбутньому. Різною мірою залежно від віку стурбовані опитувані наявністю корупції (дорослі – 29,1 %, учні – 19,3%) і високим рівнем злочинності (дорослі – 14,3%, учні – 23 %). Занепокоєні досліджувані також дотриманням прав людини і браком освіти як перешкодою на шляху до вдалої кар'єри. Деякі розбіжності залежно від віку виявлено щодо стратегій вибору способу планування майбутнього, надання переваги певній мові та етнічній належності.

Питання *здоров'я* турбують традиційно всі вікові категорії, але увагу молоді привертають передусім негативні явища: поширення в її середовищі ВІЛ/СНІД (43,6%), наркоманії (29,3%) та алкоголізму (24,5%). Утім, молодих як найбільш сексуально активну частину соціуму питання сексуальних стосунків, що певним чином пов'язані з переліченими проблемами, хоча й бентежать, але молодь не відносить їх до важливих. З віком ставлення до таких соціальних аспектів перестає бути абстрактним, і для дорослих воно частіше стає значи-

мим. Що стосується свідомого, відповідального ставлення до власного здоров'я, то існуючі стереотипи істотно зменшують цінність здорового способу життя як такого, визначають інші орієнтири, спрямованість особистості та впливають на визначення стратегії поведінки.

У розподілі відповідей на запитання *економічного* блоку знаходимо підтвердження того, що найбільш уразливими респонденти відчувають себе, коли йдеться про матеріальне становище, низькі доходи сім'ї, високі ціни на товари та послуги, а це, у свою чергу, стає джерелом занепокоєності щодо найближчого майбутнього. Невизначеність потенціалу і ресурсів, брак мотивації, здатності і готовності до вирішення економічних проблем для всіх груп респондентів практично рівною мірою важливі і тривожні; невизначеність перспективи на майбутнє посилює стурбованість і формує типові для різних за віковими та етнічними ознаками верств стратегії пошуку способів економічної поведінки.

Ще однією актуальною і важливою сферою проблем для більшості опитаних є сфера *соціальних контактів*: взаємини в сім'ї (24,3–39,2%), відносини з друзями та однолітками або самотність (24,5–38,7%), стосунки з особами протилежної статі (13,2–16,0%), боязнь не виправдати очікувань (33,8–38,1%), власна зовнішність. Так, до нагальних, таких, що потребують уваги, респонденти відносять такі потреби, як навчитися спілкуватися, знаходити спільну мову з різними людьми, бути асертивними, подолати дискомфорт у спілкуванні і т. ін. Не можна не відмітити усвідомлене і глибоке бачення респондентами своїх власних проблем, свідоме виокремлення найбільш важливих та особистісно значущих аспектів різних сфер життєдіяльності.

Відповіді на запитання *“На чю допомогу за скрутних життєвих обставин Ви розраховуєте насамперед?”* найбільш точно характеризують типові способи вирішення завдань, що постають перед особистістю, способи планування майбутнього, до яких переважно схильються представники російськомовної спільноти. Отримані результати свідчать про деяку екстернальність у налаштованості значної частини опитаних, тобто для них типовими є спрямованість очікувань у зовнішній світ, сподівання на удачу, друзів (молодь – 21,5%, дорослі – 16,8%), батьків (45,3 і 29,2%, відповідно), навіть на Бога (6,1% і 9,3%), а не покладання на власні сили в подоланні складних життєвих обставин. Тому важливо спрямувати соціалізувальний вплив таким чином, щоб підвищити самооцінку особи, її впевненість у власній спроможності досягти чогось значного, подолати перепони на шляху до мети. Але більшість опитаних, практично незалежно від статі і віку, висловлюють упевненість у тому, що кожна людина сама творить власне майбутнє, що їхнє майбутнє зале-

жити від них самих. Частка упевнених у власних можливостях щодо свого майбутнього є дещо меншою серед студентства (що, очевидно, пояснюється набутим з роками життєвим досвідом, і не тільки позитивним), а невпевненість у собі та надія на батьків, друзів, на Бога, державу тощо скоріше пов'язані з особливостями соціальної ситуації, в якій розгортається їхнє життя. Зрозуміло, що учнівська молодь і студентство розраховують на опіку членів родини, адже поки що не мають власних матеріальних джерел для самостійного життя. Отримані дані свідчать також про суб'єктивну значущість для особистості сім'ї як загальнолюдської цінності.

Результати дослідження ціннісних орієнтирів і світосприймання російськомовного населення в межах нашого дослідження показують, що частина випробуваних відкидає перспективу жити повноцінним життям в культурно розмаїтому середовищі, проявляє консервативну прихильність до вже усталеного способу життя, що склався впродовж попередніх років, хоча він далеко не досконалий і вимагає більш повного застосування наявного потенціалу. Певна частина російськомовного населення відчуває задоволеність від існування "тут і тепер", навіть у проблемних соціально-психологічних ситуаціях. Це притаманно передусім представникам старшої вікової когорти, які вирізняються стагнацією особистісного розвитку, сталими цінностями, цілями, стилем і змістом життя, до того ж переважно ідентифікують себе з етнічними росіянами. Потреба у зміні моделей поведінки, пошуку нових напрямів особистісного розвитку та соціально-психологічного пристосування до нових реалій викликає у них психологічний дискомфорт, утруднення з адаптацією до життєвих викликів, бажання повернутися у звичні умови, які не потребують додаткових зусиль і додаткових ресурсів.

Вирішити проблему можна, спрямувавши зусилля на розвиток здатності та готовності особистості жити в кращих соціальних умовах. Для цього слід виявити характер і місце уявлень досліджуваних щодо стратегій соціально-психологічного пристосування та моделей поведінки, спрямованих на покращення життя.

Вивчення настановлень щодо умов досягнення успіху дає змогу визначити зміст і рівень мотивації досягнення успіху, можливості актуалізації креативного потенціалу особистості, її позитивного самоствердження, окреслити образ успішної людини у свідомості досліджуваних. Можемо вважати, що цей комплекс характеристик пов'язаний з проявами суб'єктності особистості в різних стилях діяльності, якій надається перевага, а також проявами самосвідомості і саморозвитку, що зумовлюють різні рівні здатності до творення.

Розподіл відповідей на запитання **“Що є головною запорукою життєвого успіху сьогодні?”** показує, що пріоритети представників російськомовної спільноти в стратегіях пристосування пов’язані з утилітарними, прагматичними умовами досягнення успіху: гроші (67,4% – молодь, 68,8% – дорослі), впливові люди (відповідно 33% і 40%), здатність пристосуватися (39,5% і 32,5%). Утім, не можна залишити поза увагою той факт, що більшість респондентів запорукою досягнення успіху вважають усе ж таки розум (66,9% – молодь, 62,9% – дорослі).

Тим часом властива нашому сучасному життю “приватизація публічного простору” відбувається за рахунок “приватизації корисних людей”, використання їх як дефіцитного ресурсу шляхом перетворення на друзів, “друзів наших друзів”, членів сім’ї. На макросоціальному рівні це проявляється в **пріоритеті особистих зв’язків** між особами, відповідальними за прийняття важливих політичних та інших рішень. Ці зв’язки певною мірою замінюють встановлені законом відносини між ними, забезпечують привілейований доступ до дефіцитних ресурсів, що стає основою для формування корупційних відносин у державі.

Високі ціни на товари і послуги для всіх груп однаково важливі й тривожні, а невизначеність перспективи посилює стурбованість. За таких умов вигода стає одним з мотивів створення неформалізованого союзу стосунків, в основі якого часто лежить нерівність норм довіри/недовіри. Захист особистих інтересів в ситуації ризику і невизначеності ускладнюється асиметричністю норм довіри/недовіри, закріплених також системою ділових стосунків. Вигідно *доручити* прийняття рішення вищій особі і зняти із себе відповідальність.

Інший блок пов’язаний із соціально-політичною сферою, де соціальна відповідальність проявляється в громадянськості та усвідомленні власної ролі в діяльності уряду, діях політичних лідерів, у суспільному житті, подіях у державі. Відповіді на наступний блок запитань **“Як Ви вважаєте, чи має людина відповідати за діяльність уряду, події в країні, дії політичних лідерів?”** загострюють увагу на парадоксальних показниках неготовності вважати себе причетним до суспільно-політичного життя країни (табл. 1–3). І це незважаючи на те, що саме громадяни України обирають тих, за кого не хочуть відповідати. Стратегія відмови представників російськомовної спільноти поділяти відповідальність за власну країну потребує особливої уваги та розроблення програм, спрямованих на оптимізацію *формування культури громадянськості* саме в російськомовній спільноті. Тут самодетермінація, моральна свобода людини відіграють визначальну роль. Тільки високий рівень самосвідомості сповнює її відповідальності, що передбачає усвідомлення причетності до соціаль-

ного і природного буття. Із цього погляду людське життя – це безперервна відповідальність, яка визначає його моральну цінність. Проблема соціальної та громадянської відповідальності вимагає взаємозв'язку різноманітних сприятливих детермінантів, які позитивно позначаються на процесі розвитку. Поряд із ціннісно-мотиваційними уявленнями важливе значення в поясненні відповідальності має здатність до саморегуляції і самовиховання, рівень розвитку самосвідомості і самокритичності.

Таблиця 1

Розподіл відповідей респондентів на запитання “Як Ви вважаєте, чи має людина відповідати за діяльність уряду?” (у%)

	Учні	Студенти	Дорослі
так	8,3	5,7	6,1
ні	77,9	79,3	74,7
важко відповісти	11,6	12,6	16,9
немає відповіді	2,2	2,3	2,3

Таблиця 2

Розподіл відповідей респондентів на запитання “Як Ви вважаєте, чи має людина відповідати за події в країні?” (у%)

	Учні	Студенти	Дорослі
так	11,0	13,8	10,3
ні	70,7	65,5	65,5
важко відповісти	16,0	19,0	22,1
немає відповіді	2,2	0,7	2,2

Таблиця 3

Розподіл відповідей респондентів на запитання “Як Ви вважаєте, чи має людина відповідати за дії політичних лідерів?” (у%)

	Учні	Студенти	Дорослі
так	8,3	5,2	6,6
ні	74,0	78,7	74,7
важко відповісти	15,5	13,2	16,2
немає відповіді	2,2	2,9	2,4

Нарівні із соціально-психологічними детермінантами, що відображають вплив найближчого оточення на розвиток особистості,

значний вплив на цей процес справляють соціальні та соціально-економічні умови існування, макросередовище.

Насамкінець зауважимо, що в цілому переважна більшість респондентів усіх вікових груп ставиться до власного майбутнього з надією та оптимізмом. Зазвичай засвоєння норм і цінностей актуального соціального простору відбувається через посередництво старшого покоління, яке завжди надавало молоді необхідні зразки адаптивної поведінки. Але в нашій державі в період докорінних змін усе суспільство одночасно опинилося в ситуації дисонансу, а це вимагає актуалізації всіх адаптивних ресурсів особистості.

Сучасна українська молодь стоїть в авангарді соціальних змін; вона позитивно сприймає розвиток суспільства як формування нових економічних відносин, але соціальні зміни загострюють суперечності і розбіжності, у тому числі між поколіннями, у свідомості кожного окремого суб'єкта. Це пов'язано насамперед з пошуком суб'єктом стратегій та механізмів співвіднесення сучасного і минулого, інтегрування впливів актуальної культури і власного інтегрування у складний, динамічний соціальний простір.

Брак засобів ефективної соціально-психологічної адаптації до українського соціуму (у цьому випадку представників російськомовної спільноти) часто викликає активний або пасивний спротив іншомовного населення, що, у свою чергу, утруднює адекватний, оптимальний, конструктивний шлях до взаємопорозуміння, пошук референтних ознак єднання тощо.

Узагальнюючи результати дослідження, можемо зробити висновки і щодо обізнаності російськомовних громадян України з питань суспільного життя: чоловіки (порівняно із жінками), учнівська молодь (порівняно з молоддю, яка вже працює), оптимісти (порівняно з песимістами) значно більше уваги приділяють соціально-економічним і правовим питанням, ніж здоровому способу життя або ж акціям із залучення широких кіл громадськості до вирішення соціально значущих проблем.

Виявлення найбільш значущих для молоді сфер життя, її настановлень, ставлень до найближчого або віддаленого соціального оточення, усвідомленого або неусвідомленого вибору стратегії індивідуально-психологічного плану майбутнього дало змогу виокремити дуже широкий спектр цих проявів, а серед них (на основі групування та узагальнення) – найбільш значущі.

Висновки. Отже, варіативність стратегій адаптивної поведінки зумовлена різними типами і рівнями адаптованості. З огляду на результати дослідження можемо виділити стабільний (високого, середнього і низького рівня) і мінливий типи адаптованості з її позитивною чи негативною динамікою. Успішність соціально-психологічної адаптації представників російськомовної спільноти детермінована

впливом на адаптаційний процес їхнього соціально-демографічного статусу, віку та рівня загальноосвітньої підготовки. Визначені нами адаптивні стратегії характеризують типові прояви поведінки, а саме поєднання стратегій, спрямованих на саморозвиток, самовдосконалення, надання допомоги іншим у самовдосконаленні.

Ефективність соціально-психологічної адаптації – складного, багатоаспектного процесу взаємодії представників різних етнокультурних спільнот (у цьому контексті російськомовної та україномовної) – визначає розвиток особистісного потенціалу представників етнічних спільнот, їх активне пристосування до навколишнього соціального середовища та прилучення до всього спектру соціальної активності, системи міжособових стосунків, соціально-політичної та соціокультурної реальності.

Отримані дані щодо уявлень російськомовних громадян про особливості і цінності життя та різних його аспектів дають підстави констатувати, що основна множина уявлень формується стихійно, некеровано, неконтрольовано і залежить переважно від того, як складається життєва ситуація кожної конкретної людини.

Респонденти – представники російськомовної молоді – спрямовані передусім на позитивну зміну середовища, а також соціальної ситуації, прагнуть належним чином облаштувати своє теперішнє і майбутнє життя, обирають співпрацю як стиль життя, творіння як зміст життя. Стратегії молоді спрямовані на соціальну творчість і реалізацію особистісного потенціалу.

Загальне завдання інтеграції російськомовної спільноти в сучасне українське суспільство – поступовий розвиток українського громадянського суспільства з пріоритетами громадянського патріотизму над етнічними соціальними зв'язками; з утвердженням ліберальних соціально-економічних, моральних цінностей, прав людини і особистої її відповідальності; із прилученням до української мови і культури.

Література

1. *Bochner S.* The social psychology of cross-cultural relations / S. Bochner // *Cultures in contact.* – Oxford, 1982. – P. 5–44.
2. Психологія. Словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
3. *Добряга С. Ю.* Динамика психологической адаптации курсантов на первом и втором году обучения в военном вузе : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. психол. наук / С. Ю. Добряга. – СПб., 2004. – 22 с.
4. *Якунин В. А.* Педагогическая психология : учеб. пособие / В. А. Якунин. – 2-е изд. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2000. – 349 с.

© **Бєлавіна Т. І.**